

Verschoningsrecht voor journalisten?

Floriaan Went, mei 2007

Het (zelfstandige) verschoningsrecht is in Nederland geregeld in de artikelen 217-219a Wetboek van Strafvordering (Sv). Het gaat om een recht om niet te voldoen aan de verplichting om te getuigen en/of bepaalde vragen te beantwoorden. Dit recht komt toe aan bloed- of aanverwanten in rechte lijn, zijlijn tot (en met) de 3^e graad en bovendien de echtgenoot, eerdere echtgenoot dan wel geregistreerde partner of eerdere geregistreerde partner van een verdachte of medeverdachte.

Daarnaast zijn er de zogenaamde '*functionele*' verschoningsgerechtigden, welke de wet met de open norm van artikel 218 Sv omschrijft als: '*zij die uit hoofde van hun stand, hun beroep of hun ambt tot geheimhouding verplicht zijn, doch alleen omtrent hetgeen waarvan de wetenschap aan hen als zoodanig is toevertrouwd*'.

De ruimte die de wetgever schiep, wordt nader ingevuld door de Hoge Raad, althans de jurisprudentie, die bepaalt welke geheimhoudingsplichtige beroepsgroepen¹ (de zogenaamde 'vertrouwensberoepen') een verschoningsrecht toekomt. Uit vaste nationale jurisprudentie blijkt dat een beroep op het verschoningsrecht door rechters gehonoreerd wordt in het geval van artsen, geestelijken, advocaten en ook notarissen, althans beroepen in deze sfeer. Er gelden twee criteria; ten eerste dat de geheimhouding voor de beroepsuitoefening noodzakelijk is en ten tweede dat het

¹ In de onderhavige tekst wordt 'beroep' als synoniem gebruikt voor 'ambt' en 'stand'.

algemeen belang bij onbelemmerde uitoefening van dat beroep zwaarder weegt dan de waarheidsvinding in recht.²

Naast dit zelfstandige verschoningsrecht is er ook het daarvan afgeleide verschoningsrecht van hulpkrachten, dat door de Hoge Raad evenwel terughoudend wordt aangenomen.³ Ook rechtspersonen kan onder omstandigheden een beroep toekomen op het afgeleide verschoningsrecht.⁴

Het verschoningsrecht houdt verband met de waarborg van artikel 98 Sv, welke er op toeziet dat bij de functioneel verschoningsgerechtigden niet tegen hun wil brieven of andere geschriften (tot welke zich de geheimhoudingsplicht uitstrekt) in beslag worden genomen en ook doorzoeking bij deze personen geschiedt met inachtneming van het beroepsgeheim.

Terwijl zich in Nederland diverse beoefenaren van andere dan de vier genoemde beroepsgroepen herhaaldelijk ten overstaan van de rechter op het verschoningsrecht hebben beroepen, kan niet terecht worden gezegd dat zij dit met succes zouden hebben gedaan.⁵ Dit was niet anders in het geval van journalisten, een beroepsgroep die zich traditioneel om redenen van bronbescherming (en professionele ethiek) op een geheimhoudingsplicht beroept.⁶ Nog in 1977 overwoog de

² Zie Spronken & Fernhout (2003b).

³ Zie bijv. HR 26 juni 1990, NJ 1990, 750 (m.nt. 'tH).

⁴ Zie HR 29 juni 2004, NJ 2005, 273 (m.nt. K).

⁵ Zie de opsomming van de betreffende beroepssferen in Spronken & Fernhout (2003b) en Spronken & Fernhout (2003c).

⁶ Zie in dit verband bijvoorbeeld de affaire rond het katholieke tijdschrift *De Batavier* in het jaar 1845 of het de zaak (Rb Haarlem 7 december 1852, W 1391, p. 3) van de uitgever van de NRC die werd gegijzeld wegens zijn weigering om informatie prijs te geven i.v.m. een artikel over verduistering bij de stadsbank van Haarlem, zoals beiden aangehaald in Spronken & Fernhout (2003a).

Hoge Raad dat: *‘de stelling dat de journalist een verschoningsrecht toekomt, in haar algemeenheid niet kan worden aanvaard’*.⁷

Namens de PvdA werd in het vergaderjaar 1992/93 door het Tweede Kamerlid Jurgens een initiatiefwetsvoorstel ingediend,⁸ strekkende tot invoering van een nieuw artikel (218a Sv) dat het verschoningsrecht van journalisten expliciet wettelijk zou regelen.⁹ Het initiatiefwetsvoorstel werd vier jaar later, net vóór de verdediging in de Tweede Kamer door de desbetreffende opvolger van Jurgens, Van Traa, ‘ingehaald’ door een uitspraak¹⁰ van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). Twee maanden daarna ging de Hoge Raad om in de zaak *Van den Biggelaar*, overwegende: *‘dat moet worden aanvaard dat uit het eerste lid van artikel 10 van het EVRM voor een journalist in beginsel het recht voortvloeit zich te verschonen van het beantwoorden van een hem gestelde vraag indien [...]’*.¹¹ 13 jaar na indiening werd het initiatiefwetsvoorstel ingetrokken.¹²

Met betrekking tot de status van de bronbescherming van journalisten in Europese context, verdient (naast de desbetreffende supranationale jurisprudentie van het EHRM) aandacht dat het Comité van Ministers van de Raad van Europa in 2000 een aanbeveling met zeven beginselen omtrent het

⁷ HR 11 november 1977, NJ 1978, 379 (m.nt. WHH), rov. *‘omtrent middel I’*; zie ook bijv. HR 14 december 1948, NJ 1949, 95.

⁸ Naar verluidt geïnspireerd op Korthals Altes (1989).

⁹ Zie Kamerstukken II 1992/93-2004/05, 23 133, nr. 1-9.

¹⁰ Het gaat om de zaak EHRM 27 maart 1996, RJ&D ECHR 1996-II (Goodwin v. UK).

¹¹ Zie HR 10 mei 1996, NJ 1996, 578 (Van den Biggelaar).

¹² Zie Kamerstukken II 2004/05, 23 133, nr. 9.

verschoningsrecht van journalisten heeft goedgekeurd.¹³ In Nederland leidde deze richtlijn voor regelgeving in de lidstaten¹⁴ tot een brief van de (toenmalige) minister van Justitie (Korthals) aan de Tweede Kamer waarin hij volstaat met de mededeling dat er geen beletselen zijn voor de toepassing van de aanbeveling door de Nederlandse rechter.¹⁵

Battle of giants

Één van de verbindende factoren tussen journalistiek en justitie is dat beiden gericht zijn op waarheidsvinding. Dit brengt met zich mee dat de verhouding tussen de twee zowel coöperatieve als ook concurrerende tendensen in zich draagt, nadrukkelijk moet echter worden beseft dat de pers geen verlengstuk is van justitie en volledig onafhankelijk van het overheidsgezag - zij het vanzelfsprekend binnen de marges van de wet - moet kunnen opereren. De complicatie is namelijk dat de waarheid waarin de journalistiek geïnteresseerd is ook justitie (of algemener: het overheidsgezag) zelf kan betreffen. De pers heeft daarmee, om met EHRM te spreken, een ‘*vital public-watchdog role*’.¹⁶ Zij controleert ook de overheid en kan daardoor een plaats toegemeten worden naast de klassieke drie machten in de staat.¹⁷

¹³ Zie Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information, 701st meeting, 8 march 2000).

¹⁴ Zie Corstens & Pradel (2003), p. 35.

¹⁵ Zie Minister van Justitie, *Brief van 3 november 2000 betreffende de doorwerking van de aanbeveling van het Comité van Ministers bij de Raad van Europa over het verschoningsrecht van journalisten*, just000777, Den Haag 2000.

¹⁶ EHRM 27 maart 1996, RJ&D ECHR 1996-II (Goodwin v. UK)

¹⁷ Zie bijv. Rosenthal (2001); Crince le Roy (1969).

Hieruit vloeit een tweede overeenkomst tussen journalistiek en justitie voort: bij beiden gaat het, wederom in de woorden van EHRM, om een ‘*essential foundation of democratic society*’¹⁸ - beiden dienen het algemeen belang. Het onderliggende recht waarop de journalistiek steunt, is de vrijheid van meningsuiting, welke onlosmakelijk is verweven met de vrijheid van nieuwsgaring. Hiermee staat vast: als het door tegengestelde belangen tot conflicten tussen de journalistiek en justitie komt, gaat het om een *battle of giants*.

Middelen

De wapens van justitie zijn toepassing van bijzondere opsporings- en dwangmiddelen, meer in het bijzonder gaat het (onder meer) om aftappen (artikel 126m/126t Sv), vorderen van verkeersgegevens (artikel 126n/126u Sv), doorzoeken van ruimten ter inbeslagneming¹⁹ (artikel 96c Sv), het bevel tot uitlevering van voorwerpen (artikel 96a Sv), oproepen om te getuigen (artikel 210 Sv) en gijzelen van weigerachtige getuigen (artikel 221 Sv²⁰). Hier tegenover staat de bronbescherming (althans een verhoopt verschoningsrecht) als potentiële verdediging van de journalistiek.

In het kader van de onderhavige tekst kunnen de genoemde dwang- en opsporingsmiddelen niet worden besproken, net zo

¹⁸ EHRM 27 maart 1996, RJ&D ECHR 1996-II (Goodwin v. UK).

¹⁹ Overigens werd in een overleg op 24 mei 2002 tussen een delegatie van het Nederlands Genootschap van Hoofdredacteuren, de NVJ en de (toenmalige) voorzitter van het College voor procureurs-generaal overeengekomen dat in beslag genomen materiaal verzegeld wordt en onaangeroerd blijft totdat de rechter in de klachtprocedure ex art. 552a Sv over de rechtmatigheid van de in beslag neming heeft geoordeeld.

²⁰ Overigens is er naast de uitweg van het verschoningsrecht altijd nog deze van art. 293 Sv.

min als de situatie die ontstaat als een journalist zelf als verdachte wordt aangemerkt (van een ander strafbaar feit dan datgene dat voortvloeit uit zijn vergeefse beroep op een verschoningsrecht). Er zij hier volstaan met de opmerking dat de eerstgenoemde vier middelen bij ontdekking op heterdaad, verdenking van een misdrijf (ex artikel 67 eerste lid Sv) en/of voorgenomen aanhouding mogelijk zijn ook zonder een rechterlijk fiat. In het geval van verdenking van een van de genoemde misdrijven kan ook communicatieverkeer worden getapt van een ander dan de verdachte, mits deze laatste maar aan de gesprekken deelneemt.

Frequentie

Empirisch materiaal met betrekking tot de frequentie van toepassing van deze middelen jegens journalisten ontbreekt. De enige bronnen dienaangaande zijn de registraties op de site van de NVJ (www.villamedia.nl), sporadische rapporten van de NVJ²¹ en de incidentele en vaak breed uitgelichte berichtgeving *ad hoc* over desbetreffende gevallen door de media zelf. Uit de 380 reacties die de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) ontving naar aanleiding van een enquête onder haar leden en de beschrijvingen van journalisten in het bijbehorende rapport, blijkt dat alle genoemde middelen van justitie met enige regelmaat worden toegepast, overigens niet altijd even rechtmatig.²² De toegepaste middelen worden door de getroffen als tamelijk tot zeer ingrijpend ervaren.²³ Ondanks de onbrekende statistische onderbouwing, ervaren de beroepsbeoefenaren en signaleren deskundigen die in het

²¹ Zoals NVJ (2001) en Braam & Van Unen (2007).

²² Zie Braam & Van Unen (2007).

²³ Zie Braam & Van Unen (2007), p. 28.

genoemde rapport in opdracht van de NJV aan het woord komen een verharding van fronten in de afgelopen jaren.²⁴

In het genoemde rapport worden een drietal aanbevelingen gedaan. Het gaat om de aanbeveling om alle conflicten tussen justitie en journalistiek met betrekking op bronbescherming en dwangmiddelen structureel te registreren en in het verlengde daarvan de aanbeveling tot oprichting van een centraal meldpunt (door en van de NVJ). Daarnaast wordt verzocht de roep van journalisten om een wettelijke regeling van hun bronbescherming serieus te nemen. Ten slotte wordt de NJV geadviseerd om zijn leden beter voor te lichten en wordt voorgesteld om haalbaarheid van instelling van een meldingscommissie en bijbehorende invoering van een verplichting van het O.M. om toepassing van dwangmiddelen jegens journalisten te melden, te onderzoeken.²⁵

De normen betreffende toepassing van dwangmiddelen jegens journalisten in Nederland worden enerzijds ontwikkeld in het supranationale *case-law* van het EHRM en anderzijds (naast ook de ontwikkeling in Nederlandse jurisprudentie, zie supra) vastgelegd in beleidsregels van het College van procureurs-generaal.

EHRM

Met betrekking tot Straatsburgse jurisprudentie dient allereerst te worden vastgesteld dat journalisten, zoals hierboven reeds is gebleken, volgens deze jurisprudentie in beginsel een recht toekomt om hun bronnen te verzwijgen. Een verplichting door nationaal gezag strekkende tot bekendmaking

²⁴ Zie Braam & Van Unen (2007), p. 29.

²⁵ Zie Braam & Van Unen (2007), p. 31.

van degelijke brongegevens, levert in beginsel strijd op met artikel 10 eerste lid van het Europees Verdrag tot de Bescherming van de Rechten van de Mens (EVRM). Bij dit recht gaat het echter niet om een absoluut recht, het tweede lid van het genoemde artikel clauseert de voorwaarden waaronder dit recht moet wijken. Ten eerste moet sprake zijn van een nog zwaarder wegend belang dan dat van de vrije nieuwsgaring (*'pressing social need'*). Te denken valt aan zeer ernstige misdrijven die door het prijsgeven van de broninformatie naar waarschijnlijkheid kunnen worden opgehelderd terwijl er geen andere aanknopingspunten zijn voor de opsporing. De door het gezag uitgeoefende bevoegdheden moeten daarnaast noodzakelijk zijn voor de bescherming van de belangen van de democratische samenleving, een wettelijke grondslag hebben,²⁶ proportioneel en subsidiair zijn.

Aanwijzing college procureurs-generaal

Wat de beleidsregels betreft, gaat het om de 'Aanwijzing toepassing dwangmiddelen bij journalisten'.²⁷ Nadat in de aanwijzing eerst het grote belang van de vrije nieuwsgaring wordt erkend, valt op de eerste pagina te lezen: *'Journalisten hebben geen wettelijk verschoningsrecht'*.²⁸ Voorts wordt ingegaan op de Nederlandse absentie van een besloten beroepsorganisatie (van journalisten) en uiteengezet dat deze absentie controle op de beroepsuitoefening (zoals inachtneming

²⁶ Waarmee niet wil gezegd zijn dat het moet gaan om een wet in formele zin, zie EHRM 26 april 1979, NJ 1980, 146 (Sunday Times) – de regel dient wel *'accessible en foreseeable'* te zijn.

²⁷ Beleidsregel Openbaar Ministerie, *Aanwijzing toepassing dwangmiddelen bij journalisten*, Stcrt. 6 maart 2002, nr. 46.

²⁸ Beleidsregel Openbaar Ministerie, *Aanwijzing toepassing dwangmiddelen bij journalisten*, Stcrt. 6 maart 2002, nr. 46, p. 1.

van de geheimhoudingsplicht) via tuchtrecht en een heldere definitie van de beroepsgroep onmogelijk maakt. Deze aspecten worden opgevoerd als factoren die een duidelijke wettelijke regeling van toepassing van dwangmiddelen jegens journalisten belemmeren. Hierna worden uitgangspunten beschreven die als leidraad moeten dienen bij de afweging om al dan niet dwangmiddelen jegens journalisten toe te passen. Kort gezegd gaat het om de uitgangspunten zoals deze uit de Straatsburgse jurisprudentie naar voren komen. Nadat deze uitgangspunten de revue hebben gepasseerd, wordt aanbevolen om een in de praktijk voorgenomen toepassing van dwangmiddelen jegens een journalist te bespreken met de parketleiding – althans ‘*in de gevallen waarin tijd voor contemplatie [niet; FW] ontbreekt*’.²⁹

Pro en contra

Tegen een expliciete wettelijke invoering van dit verschoningsrecht, spreekt op de eerste plaats de huidige wettelijke systematiek, namelijk de open norm in artikel 218 Sv waarnaast een speciale regeling voor journalisten niet past. Men kan ook stellen dat bij de journalistiek als beroepsgroep zonder besloten beroepsorganisatie een dergelijke wettelijke regeling op bezwaren stuit - de groep heeft onduidelijke grenzen en is daarom niet goed te bepalen. Ook kan het standpunt worden ingenomen dat een wettelijke regeling geen meerwaarde zou kunnen bieden nu de desbetreffende, rechtstreeks (door de rechter) toepasselijke, criteria op supranationaal niveau (door het EHRM) worden ontwikkeld en een nieuwe nationale wet enkel verstarring, of erger:

²⁹ Beleidsregel Openbaar Ministerie, *Aanwijzing toepassing dwangmiddelen bij journalisten*, Stcrt. 6 maart 2002, nr. 46, p. 3-4.

beperkingen van het recht, met zich zou brengen.³⁰ In dit verband kan bovendien worden gewezen op de omstandigheid dat in Nederland het verschoningsrecht van journalisten reeds nader geregeld zou zijn in de eerder genoemde aanwijzing van het College voor procureurs-generaal.³¹ Ten slotte wordt door tegenstanders de opvatting vertolkt dat er ‘*geen sprake [is; FW] van een snelle opeenvolging van inbreuken op het verschoningsrecht van journalisten*’.³²

Daartegenover staat de stelling van voorstanders dat er wel degelijk sprake is van een snelle opeenvolging van inbreuken op het verschoningsrecht.³³ Verder wijzen voorstanders op het gevaar dat rechters de jurisprudentie niet goed kennen en om die reden te snel tot gijzeling over gaan. Er wordt verondersteld dat dit bij existentie van een wettelijke regeling niet, althans in mindere mate, zou gebeuren.³⁴ Pleitbezorgers van de wettelijk vastgelegde bronbescherming in de journalistiek wijzen voorts op analoge regelingen in het buitenland, in het bijzonder de recente invoering van een ruim recht op bronbescherming in België en de reeds langer bestaande wettelijke regeling in Duitsland. Tegen het argument van de opposenten, dat de journalistiek als beroepsgroep moeilijk te bepalen is, wordt ingebracht dat niets in de weg staat aan invoering van een register van journalisten door de NVJ. Volgens deze gedachte komen alleen journalisten die in dit register zijn ingeschreven

³⁰ Zie Brouwer (2007). Ook G. Schuyt en J. Remkes blijken deze opvatting te delen, zie Braam & Van Unen (2007), p. 26.

³¹ Zie de desbetreffende opvatting van de huidige minister van Justitie in Kamerstukken II 2006/07, 30 800 VI, nr. 82, p. 3.

³² Zie Brouwer (2007).

³³ Zie de ervaringsberichten van getroffen journalisten in Braam & Van Unen (2007).

³⁴ Zie bijv. het betreffende standpunt van B. Le Poole in Braam & Van Unen (2007), p. 26.

in aanmerking voor het – dan wettelijk geregelde –
 verschoningsrecht voor journalisten.³⁵

Pro of contra?

Omtrent het standpunt van (onder meer) de voorzitter van het College van procureurs-generaal met strekking dat inbreuken op het verschoningsrecht eerder uitzondering dan regel zijn, moet allereerst worden opgemerkt dat de betreffende uitlating het verschoningsrecht van journalisten impliciet erkent (als het recht niet zou bestaan, zou er immer ook geen inbreuk op kunnen worden gepleegd). Deze erkenning is niet vanzelfsprekend, niet zo zeer vanwege andersluidende nationale jurisprudentie (ook de Hoge Raad heeft het recht in het doorbraak-arrest *Van den Biggelaar* erkend, zie supra), maar wegens de expliciete ontkenning van een overeenkomstig wettelijk recht in de eerder genoemde aanwijzing (zie supra). De beweerdelijk geringe frequentie van de inbreuken kan - net zomin als de tegenovergestelde stelling – weliswaar empirisch niet worden gestaafd, tegelijkertijd zijn er wel harde indicaties die aantonen dat dergelijke inbreuken toch met enige regelmaat voorkomen. Daarnaast zijn er ook aanwijzingen die op een steeds hogere frequentie duiden.

De stelling dat een wettelijke regeling eerder beperkingen van het verschoningsrecht zal opleveren dan een verruiming daarvan, kan ik niet volgen. Ook uit de Straatsburgse jurisprudentie over dit onderwerp vloeien beperkingen, desalniettemin was de erkenning van het recht op bronbescherming in *Goodwin* een doorbraak. Invoering van een wettelijk verschoningsrecht voor journalisten zou – ook in een geclausuleerde vorm – hoe dan ook formele en definitieve

³⁵ Zie bijv. F. Teven in Braam & Van Unen (2007), p. 26.

erkenning van het recht behelzen. Een erkenning die met kijk op de genoemde aanwijzing van het College van procureurs-generaal thans zeker niet evident lijkt.

De opvatting welke er van uitgaat dat een wettelijke regeling vooral verstarring met zich zou brengen en bovendien onnodig zou zijn omdat de criteria toch op een hoger niveau worden ontwikkeld, zou ik in haar algemeenheid beslist niet willen onderschrijven. Afgezien daarvan dat ook de nationale jurisprudentie en wetgeving een *'living organism'* zijn en zich ook naast de jurisprudentie van het EHRM kunnen en moeten blijven ontplooiën, klinkt deze stelling in mijn oren als een ongepast afschuiven van verantwoordelijkheid naar het supranationale gezag. Uit de omstandigheid dat dit gezag er is, kan naar mijn mening niet worden afgeleid dat verdere ontwikkeling van wetgeving op nationaal niveau dan maar overbodig zou zijn.

Wel is waar dat er in de huidige situatie met betrekking tot de journalistiek niet kan worden gesproken van een gesloten beroepsgroep. Zoals de voorstanders mijns inziens terecht stellen, kan dat echter eenvoudig worden veranderd door invoering van verplichte registratie bij de NVJ, in aanleuning aan de inschrijving door advocaten, die ook een vrije beroepsgroep zijn, bij de balie.

Conclusie

Het bovenstaande overwegend moet worden geconcludeerd dat het verschoningsrecht of recht op bronbescherming van journalisten op supranationaal niveau een onomstreden recht is. In weerwil daarvan kan dit niet worden gezegd van de erkenning van dit recht op nationaal niveau: geheel ten

onrechte valt in de desbetreffende aanwijzing van het College voor procureurs-generaal te lezen dat een dergelijk wettelijk recht in Nederland niet zou bestaan.³⁶ Het feit dat incidentele inbreuken op dit verschoningsrecht niet kunnen worden ontkend en de kennelijk toch heersende controverse over het bestaan van het recht, zijn naar mijn mening grond genoeg om een expliciete wettelijke verankering van het verschoningsrecht voor journalisten voor te staan. De enkele omstandigheid dat hiervoor een register in het leven geroepen zou moeten worden, zou daaraan niet in de weg mogen staan.

Literatuur

Braam & Van Unen (2007)

Braam, S. & Van Unen, A., *Bronbescherming onder druk in Nederland, Een verkennende reportage, in opdracht van de NVJ*, Amsterdam: NVJ 2007

Brouwer (2007)

Brouwer, H., *'Bronbescherming verdient betere bescherming dan wet*, speech gehouden als reactie op de Persvrijheidlezing door G. Bourgois', 2007,

Corstens & Pradel (2003)

Corstens, G. J. M. & Pradel, J., *Het Europese strafrecht*, Deventer: Kluwer 2003

Crince le Roy (1969)

Crince le Roy, R., *De vierde macht*, Den Haag: VUGA-Boekerij 1969

³⁶ Het predicaat 'wettelijk' maakt de opmerking niet beter, sterker nog, het verschoningsrecht van journalisten zoals het voortvloeit art. 10 lid 1 EVRM heeft in Nederlands monistisch stelsel een *grondwettelijk* of *bovengrondwettelijk* karakter, zie Corstens & Pradel (2003), p. 27.

Korthals Altes (1989)

Korthals Altes, W. F., *Naar een journalistiek privilege*, Amsterdam: 1989

NVJ (2001)

NVJ, *Rapport Commissie Verschoningsrecht, 30 oktober 2001*, 2001

Rosenthal (2001)

Rosenthal, U., 'De media: machtsuitoefening en controle op de macht', *Bestuurskunde*, afl. 10, 2001, p. 292-298

Spronken & Fernhout (2003a)

Spronken, T. N. B. M. & Fernhout, F. J., 'Aant. 7. Beoordeling van een beroep op het incidenteel verschoningsrecht', in: Melai c.s., *Het wetboek van strafvordering*, Arnhem: Gouda Quint (losbl.), 2003

Spronken & Fernhout (2003b)

Spronken, T. N. B. M. & Fernhout, F. J., 'Aant. 9. De kring van verschoningsgerechtigden', in: Melai c.s., *Het wetboek van strafvordering*, Arnhem: Gouda Quint (losbl.), 2003

Spronken & Fernhout (2003c)

Spronken, T. N. B. M. & Fernhout, F. J., 'Aant. 13. Het lex-specialisverschoningsrecht', in: Melai c.s., *Het wetboek van strafvordering*, Arnhem: Gouda Quint (losbl.), 2003

Beleidsstukken

Beleidsregel Openbaar Ministerie, *Aanwijzing toepassing dwangmiddelen bij journalisten*, Stcrt. 6 maart 2002, nr. 46

Kamerstukken II 1992/93-2004/05, 23 133, nr. 1-9

Kamerstukken II 2006/07, 30 800 VI, nr. 82

Minister van Justitie, *Brief van 3 november 2000 betreffende de doorwerking van de aanbeveling van het Comité van Ministers bij de Raad van Europa over het verschoningsrecht van journalisten*, just000777, Den Haag 2000

Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information, 701st meeting, 8 march 2000

Jurisprudentie

EHRM 26 april 1979, NJ 1980, 146 (Sunday Times)

EHRM 27 maart 1996, RJ&D ECHR 1996-II (Goodwin v. UK)

HR 10 mai 1996, NJ 1996, 578 (Van den Biggelaar)

HR 11 november 1977, NJ 1978, 379 (m.nt. WHH)

HR 14 december 1948, NJ 1949, 95

HR 26 juni 1990, NJ 1990, 750 (m.nt. 'tH)

HR 29 juni 2004, NJ 2005, 273 (m.nt. K)